

Dobrochna Bach-Golecka

Uniwersytet Warszawski

Refleksje prawno-kanoniczne o posłannictwie prymasa i biskupa diecezjalnego na przykładzie posługi prymasa Józefa Glempa (1929-2013)

Celem niniejszego tekstu jest podjęcie refleksji na temat wzajemnych relacji między posługą prymasa a posługą biskupa diecezjalnego, na przykładzie historycznej działalności prymasa Józefa Glempa (1929-2013). Wybór tak zdefiniowanego tematu można uzasadniać wielorako. Po pierwsze, jest on istotny ze względu na szczególnie ważną, historycznie ukształtowaną rolę prymasa w Kościele polskim. Po drugie, za czasów prymasa Glempa posługa prymasa uległa znaczącej ewolucji – warto zatem zbadać przyczyny i skutki podjętych decyzji prawno-kanonicznych. Po trzecie, istotnym zagadnieniem jest określenie wzajemnych relacji między posługą prymasa zorientowaną na potrzeby całego kraju, a równoczesną posługą biskupa diecezjalnego ukierunkowaną na potrzeby konkretnej diecezji.

W zakresie wskazanych powyżej celów badawczych zastosowana zostanie metoda prawnodogmatyczna. Dla klarowności wyводу i ułatwienia lektury tekstu, analiza istotnych postanowień prawa kanonicznego opierać się będzie niekiedy na przytoczeniu odpowiednich kanonów *Kodeksu prawa kanonicznego* (dalej KPK). Przyjęcie reguły cytowania *in extenso* wybranych norm prawno-kanonicznych umożliwi także zbadanie poprawności i zasadności proponowanych interpretacji.

Tekst składa się z czterech zasadniczych części. Po pierwsze, skrótowo przedstawiona zostanie biografia prymasa Glempa z uwzględnieniem historycznego tła istotnego dla pełnionej posługi. Po drugie, wyodrębnione zostaną zadania związane ze sprawowaniem funkcji prymasa. Po trzecie, zidentyfikowane i opisane zostaną zadania biskupa diecezjalnego. Po czwarte, podjęta zostanie próba określenia prawno-kanonicznych relacji pomiędzy posłannictwem prymasa i biskupa diecezjalnego. W podsumowaniu

zapropozowana zostanie metodologia służąca badaniu skuteczności realizacji zadań biskupa diecezjalnego.

1. Rys biograficzny prymasa Józefa Glempla

Józef Glemp urodził się w grudniu 1929 roku w Inowrocławiu¹. W czasie II wojny światowej pracował m.in. jako robotnik przymusowy w niemieckim gospodarstwie rolnym. W 1950 roku podjął studia w seminarium w Gnieźnie, a następnie w Poznaniu. Święcenia kapłańskie przyjął w maju 1956 roku w Gnieźnie z rąk biskupa poznańskiego Franciszka Jedwabskiego, działającego w zastępstwie internowanego kard. Stefana Wyszyńskiego. W latach 1958-1964 przebywał na studiach doktoranckich w Rzymie (doktorat z prawa rzymskiego) oraz w Studium Rotalnym (został adwokatem Roty Rzymskiej). W latach 1967-1979 był osobistym sekretarzem prymasa Wyszyńskiego. W kwietniu 1979 roku został wyświęcony na biskupa warmińskiego. Szafarzami święceń byli: prymas Wyszyński, arcybiskup metropolita krakowski Franciszek Macharski oraz biskup pomocniczy warmiński Jan Obląk. Po śmierci prymasa Wyszyńskiego, w lipcu 1981 roku został mianowany arcybiskupem metropolitą warszawsko-gnieźnieńskim. We wrześniu 1981 roku został prymasem Polski, a w lutym 1983 roku kardynałem.

W latach 1981-2004 był Przewodniczącym Konferencji Episkopatu Polski. Funkcję arcybiskupa gnieźnieńskiego piastował do 1992 roku, funkcję arcybiskupa warszawskiego do 2006 roku, tytuł prymasa Polski zachował do roku 2009. Zmarł w styczniu 2013 roku w Warszawie.

Prymas Glemp pełnił swoją posługę prymasowską i biskupią w Polsce w okresie bardzo dynamicznych zmian: w kraju o ustroju autorytarnym (1981-1989), w czasie transformacji ustrojowej (od czerwca 1989 roku), a następnie w okresie budowania demokratycznego ustroju w oparciu o gospodarkę kapitalistyczną (po 1989 roku)². W tym kontekście można wskazać na różne zadania wynikające ze specyfiki konkretnego okresu historycznego. Przykładowo, w okresie komunistycznym prymas Glemp z jednej strony starał się zajmować postawę kompromisową, skłonną do mediacji, łagodze-

1 Szczegółową biografię prymasa Glempla przedstawia m.in.: M. Kindziuk, *Kardynał Józef Glemp – ostatni taki prymas*, Warszawa 2010; J. Pietrzak, *Kardynał Józef Glemp jako Prymas Polski*, „Warszawskie Studia Teologiczne” 2006, t. 19, s. 29-46.

2 Por. *W służbie Kościołowi i zakonowi: kardynał Józef Glemp, prymas dwóch epok*, red. A. Mirek, Lublin 2014.

nia napięć³. Z drugiej strony zaś zajmował stanowisko aktywne i konstruktywistyczne – w grudniu 1981 roku powołał Prymasowski Komitet Pomocy Osobom Pozbawionym Wolności i ich Rodzinom, poparł ideę zorganizowania Okrągłego Stołu dla przedstawicieli władz komunistycznych i opozycji solidarnościowej; m.in. dzięki jego zaangażowaniu została przyjęta ustawa z dnia 17 maja 1989 roku o stosunkach między państwem a Kościołem⁴. W czasie transformacji ustrojowej przyczynił się do podjęcia rozmów dyplomatycznych w celu opracowania konkordatu w 1993 roku między Polską a Stolicą Apostolską⁵, wspierał też proces integracji Polski z Unią Europejską. Dzięki jego staraniom podjęto prace zmierzające do wybudowania kościoła Opatrzności Bożej w Warszawie jako wotum dziękczynnego za uchwalenie Konstytucji 3 Maja, za odzyskanie niepodległości w 1918 i 1989 roku oraz za pontyfikat Jana Pawła II. Swoistą kontynuacją troski prymasa Glempa o kościół Opatrzności Bożej stało się zaangażowanie kard. Kazimierza Nycza, metropolity warszawskiego, w organizowanie Święta Dziękczynienia w tej świątyni⁶.

Prymas Glemp, w odróżnieniu od prymasa Wyszyńskiego, utrzymywał częste i ożywione relacje z dziennikarzami, zarówno polskimi, jak i zagranicznymi⁷. Przewodniczył II Synodowi Plenarnemu w Polsce (1991-1999), a w 2000 roku, w ramach Wielkiego Jubileuszu, dokonał rachunku sumienia Kościoła w Polsce, przeprasząc za grzechy duchowieństwa (m.in. za życie ponad stan, uleganie nałogom, kolaborację, tolerowanie antysemityzmu). Konsekrował (współkonsekrował) 40 biskupów. Przyczynił się do

3 Na przykład po wprowadzeniu stanu wojennego apelował o zachowanie spokoju, nakazał także wstrzymanie publikacji komunikatu Episkopatu krytycznego wobec działań władzy komunistycznej.

4 Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. 1989 nr 29 poz. 154.

5 Szczegóły genezy umowy konkordatowej przedstawia M. Winiarczyk-Kossakowska, *Konkordat z 1993 r. Długa droga od rozmów z władzami PRL do ratyfikacji w 1998 r.*, w: *Konkordat Polski 1993*, red. też, C. Janik, P. Borecki, Warszawa 2019, s. 52-71.

6 Święto organizowane jest od 2008 roku w pierwszą niedzielę czerwca. Kardynał Nycz wyjaśnia ideę dziękczynienia w następujący sposób: „Słowo «dziękuję» jest słowem-kluczem do rzeczywistości działania Pana Boga w naszym życiu. Na to, co stanowi Jego opiekę nad nami, człowiek odpowiada postawą wdzięczności Panu Bogu, a także ludziom za sprawy wielkie, narodowe, społeczne, historyczne i współczesne. Ale są to też te małe «dziękuję», które wypowiadamy dziesiątki razy za sprawy w naszym życiu osobistym”, <https://www.centrumopatrznosci.pl/dziekczynienie> (dostęp 2 lipca 2023).

7 Por. M. Kindziuk, *Historyczne i polityczne aspekty komunikacji społecznej prymasa Józefa Glempa w okresie przełomu w Polsce w latach 1981-1992*, Warszawa 2019.

utworzenia Papieskiego Wydziału Teologicznego w Warszawie oraz powstania Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego po przekształceniu Akademii Teologii Katolickiej.

Działania podejmowane przez prymasa Glempa na poziomie archidiecezji warszawskiej dotyczyły m.in.: reaktywowania w grudniu 1989 roku Caritas archidiecezjalnej, erygowania w 1990 roku Archidiecezjalnego Seminarium Misyjnego Redemptoris Mater (ruch neokatechumenalny), zaproszenia w październiku 2001 roku do Warszawy Monastycznych Wspólnot Jeruzolimskich⁸. Prymas Glemp w czasie swojej posługi jako arcybiskup warszawski erygował 119 parafii i konsekrował 61 nowo wybudowanych kościołów.

W podsumowaniu tego krótkiego rysu biograficznego prymasa Józefa Glempa można wskazać na rok 2009, który obfitował w istotne wydarzenia – ukończył on wtedy 80. rok życia, godność prymasowska została przekazana (przywrócona) metropolitom gnieźnieńskim, prezydent Lech Kaczyński odznaczył prymasa Glempa Orderem Orła Białego, a w Inowrocławiu zainaugurował swoją działalność Instytut Prymasa Józefa Glempa.

2. Misja i posłannictwo prymasa

Instytucja prymasa odnosi się do godności związanej z określoną stolicą biskupią. We współczesnym prawie kanonicznym ma ona znaczenie honorowe, gdyż oprócz prerogatywy honoru i prawa pierwszeństwa nie daje żadnej władzy rządzenia – chyba, że na mocy przywileju apostolskiego lub zatwierdzonego zwyczaju (KPK kan. 438)⁹. W Polsce instytucja prymasa miała historycznie niezwykle istotne znaczenie, zaś jej początki związane są z wczesnym etapem budowy struktur Kościoła katolickiego. Niektórzy badacze uznają, że już od momentu ustanowienia samodzielnej organizacji kościelnej w Polsce i metropolii gnieźnieńskiej w 999 roku, arcybiskup Gniezna był uznawany za jedynego zwierzchnika całego Kościoła w Polsce,

8 Wspólnotom został przekazany kościół przy ul. Łazienkowskiej, naprzeciwko stadionu piłkarskiego Legii. Od 2018 roku jest to jedno z dwóch miejsc w archidiecezji warszawskiej, gdzie odbywa się nieustanna adoracja Najświętszego Sakramentu, zob. <https://wspolnoty-jeruzolimskie.pl/w-wa-2> (dostęp 2 lipca 2023).

9 Norma ta obowiązuje w Kościele łacińskim, por. P. Wierzbicki, *Prymas*, w: *Leksykon prawa kanonicznego*, red. M. Sitarz, Lublin 2019, s. 2357; dalszy opis kompetencji prymasa na podstawie tegoż tekstu, s. 2359-2361.

czyli prymasa¹⁰. Inni wskazują jako moment inicjujący wyodrębnienie funkcji prymasa postanowienia Soboru w Konstancji z lat 1414-1418, które przyznały tytuł prymasa arcybiskupowi gnieźnieńskiemu. W myśl tej koncepcji pierwszym prymasem Polski był arcybiskup gnieźnieński Mikołaj Trąba (1358-1422)¹¹.

Historyczna rola polskich prymasów była niezwykle istotna – w ramach kompetencji kanonicznych posiadali oni prawo zwierzchności jurysdykcyjnej w Kościele w Polsce, od Soboru Laterańskiego IV w 1515 roku wykonywali uprawnienia legata urodzonego (*legatus natus*) Stolicy Apostolskiej; prymasi mieli prawo wizytowania biskupów, zwoływania synodów prowincjonalnych i przewodniczyli im. Prymasi przyjmowali apelacje od wyroków sądów kościelnych na terenie Rzeczypospolitej, reprezentowali na zewnątrz Kościół w Polsce. W precedencji prymas nie ustępował ani kardynałom, ani nuncjuszowi apostolskiemu.

W ramach kompetencji polityczno-państwowych prymasi w Polsce posiadali prawo do koronacji królewskich, zasiadali w radzie królewskiej, przewodniczyli wyższej izbie parlamentu – senatowi. W 1573 roku Sejm Rzeczypospolitej przyznał prymasom tytuł *interrex* – pełniącego obowiązki głowy państwa w czasie bezkrólewia¹².

W okresie rozbiorów zakazano używania tytułu prymasa, a w okresie międzywojennym tytuł prymasa był używany przez arcybiskupa Gniezna i Poznania (w czasie unii personalnej obu stolic biskupich)¹³. Po II wojnie

10 P. Bandała, *Rozwój kompetencji prymasa Polski i przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski*, „Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich” 2023, t. 33, nr 36, s. 38-39; dalszy opis kompetencji prymasa na podstawie tegoż tekstu, s. 40-49.

11 P. Wierzbicki, art. cyt., s. 2359.

12 Paweł Bandała opisuje kompetencje prymasa jako *interrex* w następujący sposób: „[...] oznajmiał zgon króla i nastanie bezkrólewia; po naradzie z senatorami naznaczał sejmiki i sejm konwokacyjny; na konwokacji, także na sejmie elekcyjnym, przedkładał porządek obrad; wyznaczał deputatów z senatu; przyjmował posłów obcych i wyprawiał posłów polskich; podczas elekcji króla stwierdzał wynik głosowania objeżdżając konno pole elekcyjne, a w przypadku zgodnego wyboru nominował króla, po czym intonował hymn *Te Deum*; królowi elektowi oznajmiał o wyborze; przyjmował przysięgę na *pacta conventa*; po koronacji króla zdawał królestwo; na koniec na sejmie koronacyjnym składał sprawozdanie z okresu bezkrólewia”, zob. P. Bandała, art. cyt., s. 42, na podstawie: G. Lengnich, *Prawo pospolite Królestwa Polskiego*, Kraków 1836, s. 51-97.

13 W 1918 roku prymasem Polski arcybiskupem metropolitą gnieźnieńskim i poznańskim był kard. Edmund Dalbor (1869-1926), a następnie kard. August Hlond (1881-1948). Z kolei tytuł prymasa Królestwa Polskiego został zachowany tylko dożywotnio dla arcybiskupa metropolity warszawskiego kard. Aleksandra Kakowskiego (1862-1938).

światowej unia personalna Gniezna i Poznania została rozwiązana, a w jej miejsce zawarta unia Gniezna i Warszawy¹⁴. W 1992 roku na mocy bulli Jana Pawła II *Totus Tuus Poloniae Populus* unia personalna Gniezna i Warszawy została rozwiązana, wiążąc tytuł prymasa Polski z arcybiskupstwem Gniezna i funkcją kustosza relikwii św. Wojciecha¹⁵.

Istotną kompetencją prymasa było przewodniczenie *ex lege* Konferencji Episkopatu Polski (dalej KEP); zebranie plenarne biskupów nie dokonywało wyboru swego przewodniczącego. Zmiana w tym zakresie została wprowadzona na mocy kan. 452 KPK, przewidującego obligatoryjny wybór przewodniczącego, zastępcy przewodniczącego oraz sekretarza generalnego konferencji episkopatu. Prymas Józef Glemp był ostatnim prymasem Polski sprawującym *ex officio* funkcję przewodniczącego KEP¹⁶. Obecnie funkcja prymasa powiązana jest z automatycznym członkostwem w Radzie Stałej KEP.

Dokonując oceny ewolucji konstrukcji instytucji prymasa w Polsce, należy podkreślić kilka aspektów wprowadzonych zmian. Zmiany konstrukcyjne związane z unią personalną archidiecezji gnieźnieńskiej z innymi diecezjami (Poznań, Warszawa) były stosunkowo częste, finalnie zaś ostatnia zmiana pozostawiła „wyłączną” archidiecezję gnieźnieńską. Instytucja prymasa powiązana została właśnie z tą „pojedynczą” archidiecezją gnieźnieńską w nawiązaniu do spójnej i konsekwentnej tradycji historycznej.

Czy byłoby zasadne podjęcie innej decyzji, wiążącej instytucję prymasa z inną siedzibą archidiecezjalną? Wydaje się, że w tym kontekście można byłoby rozważyć alternatywną konstrukcję wiążącą instytucję prymasa z archidiecezją warszawską. Taka decyzja odwoływałaby się do układu unii Gniezna i Warszawy dokonanej tuż po zakończeniu II wojny światowej. W tym miejscu należy zaznaczyć, że w ramach takiej rozważanej konstrukcji faktycznie pełnili swoją posługę prymasi Wyszyński oraz Glemp. Wybór Warszawy jako siedziby prymasa Polski odwoływałby się do kryterium układu polityczno-państwowego i Warszawy jako stolicy kraju. Dodatkowo

14 Prymasem Polski został arcybiskup metropolita gnieźnieński i warszawski kard. Stefan Wyszyński (1901-1981).

15 Por. T. Walachowicz, *Nowa organizacja Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce 1992 roku*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Społeczny” 1992, t. 54, z. 2, s. 49-58. Prymasem Polski został arcybiskup metropolita gnieźnieński i warszawski kard. Józef Glemp (1929-2013), który zachował tytuł prymasa Polski nie dożywotnio, ale do ukończenia 80. roku życia, czyli do 2009 roku.

16 Por. M. Kindziuk, *Kardynał Józef Glemp – ostatni taki prymas*, w: *W 100-lecie Konferencji Episkopatu Polski. Księga jubileuszowa*, red. A.G. Miziński, Kielce 2019, s. 205-249.

wyбір Warszawy jako archidiecezji prymasowskiej współgrałaby z istotnymi kompetencjami prymasa jako duchowego przywódcy narodu i zwierzchnika Kościoła w Polsce.

W tym kontekście należy wskazać, że decyzje podjęte w 1992 roku miały charakter „porządkujący” i zachowawczy. Decyzje wcześniejsze powodowały koncentrację i swoistą „centralizację” funkcji prymasa, arcybiskupa Warszawy – stolicy kraju – i przewodniczącego episkopatu; miały znaczenie ochronne, stanowiąc instytucjonalną odpowiedź na zagrożenia Kościoła w Polsce w okresie komunizmu. Transformacja (od roku 1989) i przemiany demokratyczne pozwoliły na odejście od tej formuły i powrót do tradycyjnego ujęcia roli prymasa, w oparciu wyłącznie o biskupstwo gnieźnieńskie.

Wydaje się jednak, że powrót do Gniezna jako tradycyjnej siedziby prymasa, prowadzi tym samym do swoistego instytucjonalnego osłabienia znaczenia prymasa¹⁷. Konstrukcja gnieźnieńska prowadzi ponadto do swoistej decentralizacji lub inaczej – osłabienia centralizacji władzy biskupiej w Polsce i jej „demokratyzacji”. Nie mamy już bowiem do czynienia z „wielkim” prymasem, arcybiskupem i Gniezna, i Warszawy oraz dodatkowo *ex lege* przewodniczącym polskiego episkopatu – zatem z jedną osobą łączącą wszystkie te trzy funkcje, ale następuje proces przekazania owych kompetencji trzem odrębnym biskupom: Gniezna, Warszawy oraz przewodniczącemu KEP¹⁸. Dodatkowo nominacja przewodniczącego, zastępcy przewodniczącego oraz sekretarza generalnego KEP-u następuje w drodze wyborów, przy użyciu metody demokratycznej. Funkcje te mogą zatem być pełnione przez osoby spoza archidiecezji gnieźnieńskiej i warszawskiej. Wybór dokonuje się nie na zasadzie automatycznej identyfikacji terytorialnej (ściśle określona diecezja), ale w oparciu o inne czynniki.

Jakie czynniki przesądzają o wyznaczeniu danej osoby do pełnienia określonej funkcji kanonicznej? Czy można w tym kontekście wskazać na precyzyjne przepisy prawa kanonicznego? Czy są jeszcze inne, dodatkowe okoliczności wpływające pozytywnie lub negatywnie na treść podejmowanych decyzji personalnych? Próba odpowiedzi na powyższe pytania mogłaby stanowić podstawę do odrębnej analizy badawczej, tym samym

17 W kontekście demokratycznego państwa prawa w Polsce i ułożenia pokojowych relacji państwo-Kościół można zastanowić się nad twórczym nawiązaniem do historycznej roli prymasa jako interreksa; np. w odniesieniu do obligatoryjnego udziału prymasa – arcybiskupa Gniezna w procedurze zaprzysiężenia prezydenta RP.

18 Lub dwóch biskupów – w sytuacji, gdy arcybiskup Gniezna lub arcybiskup Warszawy zostanie wybrany na przewodniczącego KEP. Taki układ instytucjonalny nie ma charakteru trwałego, ale czasowy, związany z kadencją przewodniczącego KEP.

przekracza ramy przedmiotowe niniejszego tekstu. W kontekście wskazanej tematyki wydaje się jednak zasadne, aby prześledzić wymogi stawiane kandydatom na biskupów oraz określone w prawie kanonicznym zadania biskupów diecezjalnych.

3. Misja i zadania biskupa diecezjalnego

W odpowiedzi na pytanie dotyczące wymogów stawianych kandydatom do biskupstwa można wskazać unormowania kan. 378 KPK¹⁹. Prawo kanoniczne reguluje tę kwestię w następujący sposób:

KPK kan. 378

§ 1. Jeżeli chodzi o zdatność kandydatów do biskupstwa, wymaga się od każdego:

- 1. odznaczania się niezachwianą wiarą, dobrymi obyczajami, pobożnością, gorliwością dusz, pasterską mądrością, roztropnością i ludzkimi cnotami, jak również pozostałymi przymiotami, które czynią go odpowiednim do wypełniania urzędu, o który chodzi;*
 - 2. dobrej opinii*
 - 3. przynajmniej 35 lat życia*
 - 4. przynajmniej 5 lat kapłaństwa*
 - 5. doktoratu lub przynajmniej licencjatu z Pisma Świętego, teologii lub prawa kanonicznego, uzyskanego w instytucie studiów wyższych, zatwierdzonym przez Stolicę Apostolską, lub prawdziwej biegłości w tych dyscyplinach.*
- § 2. Do Stolicy Apostolskiej należy ostateczny osąd co do zdatności kandydata.*

Wskazane powyżej wymogi kandydata do biskupstwa mają z jednej strony charakter formalno-proceduralny (określony wiek, określony staż kapłański, naukowe przygotowanie merytoryczne), z drugiej strony odnoszą się do mniej precyzyjnych proceduralnie przymiotów osobistych, związanych z dojrzałością wiary i z odpowiednimi cechami charakteru. Ciekawym wymogiem jest kryterium cieszenia się „dobrą opinią”, które umożliwi zobiektywizowanie procesu badania danego kandydata, poprzez poszerzenie kręgu osób potencjalnie wypowiadających się na temat

19 Dogłębną analizę warunków i procedury nominacji biskupów (w ramach współczesnych regulacji prawno-kanonicznych oraz w ujęciu historycznym) przedstawia J. Wroceński, *Nominacje biskupów w świetle prawa kanonicznego i praktyki dyplomatycznej*, „Prawo Kanoniczne” 1997, t. 40, s. 71-101.

zdatności konkretnej osoby do uzyskania święceń biskupich, również w sposób nieformalny i pośredni²⁰.

W ramach opisu misji i zadań biskupów diecezjalnych, istotnym zagadnieniem jest pojęcie diecezji. Jest ona definiowana w prawie kanonicznym w sposób następujący:

KPK kan. 369

Diecezję stanowi część Ludu Bożego, powierzona pasterskiej trosce biskupa z współpracującym z nim prezbiterium, tak by trwając przy swym pasterzu i zgromadzona przez niego w Duchu Świętym przez Ewangelię i Eucharystię, tworzyła Kościół patrykularny, w którym prawdziwie obecny jest i działa jeden, święty, katolicki i apostołski Kościół Chrystusa.

Wydaje się, że ramach powyżej wskazanej definicji istotne są następujące elementy: po pierwsze, diecezja definiowana jest personalnie – jako część Ludu Bożego, czyli wspólnota wiernych. Jako uzupełnienie reguły personalnego oznaczenia diecezji prawo kanoniczne odwołuje się jednak do podstawy terytorialnej. W tym kontekście kan. 372 § 1 KPK wskazuje, że:

należy przyjąć jako regułę, że część Ludu Bożego, która tworzy diecezję lub inny Kościół partykularny, jest oznaczona określonym terytorium, w ten sposób, że obejmuje wszystkich wiernych na nim mieszkających.

Dodatkowo, zgodnie z postanowieniami kan. 374 § 1 KPK diecezja podzielona jest na odrębne części, czyli parafie.

Po drugie, diecezja rządzona jest przez biskupa, we współpracy z kapłanami (prezbiterium). Biskup, którego trosce powierzona została diecezja, nazywany jest biskupem diecezjalnym (KPK kan. 376)²¹. Po trzecie, przez praktykowanie w Duchu Świętym Ewangelii i Eucharystii diecezja tworzy

20 Wymóg posiadania „dobrej opinii” może być zatem *mutatis mutandis* porównany do kryterium „zmysłu wiary” (*sensus fidei*), które umożliwia udział Ludu Bożego w procesie formułowania (precyzowania) dogmatów.

21 Por. J. Krukowski, *Biskup diecezjalny*, w: *Leksykon prawa kanonicznego*, dz. cyt., s. 299-311; *Biskup pasterz diecezji. Materiały z sympozjum „Biskup diecezjalny a duszpasterstwo i apostołstwo wiernych” zorganizowanego przez Instytutu Prawa Kanonicznego Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie 26 marca 2003 r. z okazji XX-lecia promulgowania „Kodeksu prawa kanonicznego”*, red. P. Majer, Kraków 2003; J. Wroceński, *Obowiązki pasterskie biskupa diecezjalnego*, „Prawo Kanoniczne” 2008, r. 51, nr 3-4, s. 119-145.

Kościół partykularny. Po czwarte, Kościół partykularny prawdziwie uobecnia jeden, święty, katolicki i apostołski Kościół Chrystusa.

Prawo kanoniczne definiuje z kolei posługę biskupów²² w następujący sposób:

KPK kan. 375

§ 1. *Biskupi, którzy z Bożego postanowienia są następcami Apostołów, przez Ducha Świętego, który został im dany, są ustanawiani w Kościele pasterzami, ażeby również i oni sami byli nauczycielami doktryny, kapłanami świętego kultu i sprawującymi posługę rządzenia.*

§ 2. *Przez samą konsekrację biskupią otrzymują biskupi wraz z zadaniem uświęcania także zadanie nauczania i rządzenia, które z natury swojej mogą być wykonywane tylko w hierarchicznej wspólnotcie z Głową Kolegium i jego członkami.*

Sakrament święceń biskupich jest najwyższym stopniem sakramentu święceń²³. Każdy biskup jest członkiem Kolegium Biskupów, wraz z jego głową, czyli Biskupem Rzymskim. Kolegium Biskupów jest następcą Kolegium Apostołów, a każdy biskup następcą apostołów. W Kościele zachowywana jest sukcesja apostołska (*successio apostolica*), której trwałość i autentyczność

[...] wyraża się nieprzerwanie w procesie przekazywania jej przez Apostołów swoim następcom; przez nich kolejnym następcom tak, by w ciągłym następstwie była ona zachowana i kontynuowana do czasów ostatecznych²⁴.

Na płaszczyźnie ontologicznej zasadnicze zadania biskupa związane są z konsekracją i misją apostołską: uświęcaniem, nauczaniem i rządzeniem. Na płaszczyźnie empirycznej zadania te są ukonkretnione w wyniku określonej decyzji władzy hierarchicznej – przez udzielenie misji kanonicznej, przydzielenie urzędu lub wskazanie konkretnej grupy wiernych podległych

22 Kodeks nawiązuje do dokumentów Soboru Watykańskiego II, w szczególności do Konstytucji dogmatycznej o Kościele *Lumen gentium* z 11 listopada 1964 roku (nr 20), do Dekretu o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele *Christus Dominus* z 28 października 1965 roku (nr 2). Bardziej aktualne dokumenty Stolicy Apostolskiej odnoszące się do posługi biskupów to: adhortacja apostołska Jana Pawła II o biskupie służce Ewangelii Jezusa Chrystusa dla nadziei świata *Pastores gregis* z 16 października 2003 roku oraz dyktorium Kongregacji do spraw biskupów o pasterskiej służce biskupów *Apostolorum successores* z 22 lutego 2004 roku.

23 Por. *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, red. P. Majer, Kraków 2011, s. 340.

24 J. Krzywda, *Sukcesja apostołska*, w: *Leksykon prawa kanonicznego*, dz. cyt., s. 2678.

władzy danego biskupa²⁵. KPK (kan. 381-402) wskazuje na podstawowe obowiązki biskupów diecezjalnych związane z wykonywaniem ich misji. Wydaje się, że warto w tym miejscu je pokrótce przedstawić i omówić – w sposób zwięzły, ze względu na klarowność wyводу i ograniczenia dotyczące zamiaru uniknięcia nadmiernej objętości tekstu.

Po pierwsze zatem, należy wskazać, że pasterskiej trosce biskupa są powierzone wszystkie osoby przebywające na terytorium diecezji. Istotny w tym względzie kan. 383 § 1 KPK sformułowany został w oparciu o zasadę równości (niedyskryminacji), podkreślając, że:

[...] biskup diecezjalny winien się troszczyć o wszystkich wiernych powierzonych jego pieczy, bez względu na ich wiek, pozycję czy narodowość, zarówno o stałych mieszkańców, jak i o tych, którzy czasowo przebywają na jego terytorium, okazując apostołską troskę także wobec tych, którzy z racji warunków swego życia nie mogą wystarczająco korzystać ze zwyczajnego duszpasterstwa oraz wobec niepraktykujących.

Co więcej, biskup diecezjalny powinien się troszczyć także o wiernych odmiennego obrządku (KPK kan. 383 § 2); do osób niebędących w pełnej wspólności z Kościołem katolickim ma się odnosić „życzliwie i z miłością, popierając także ekumenizm” (KPK kan. 383 § 3). Uniwersalistyczny wymiar posługi biskupa podkreślony jest w kan. 383 § 4 KPK w następującym zobowiązaniu biskupa diecezjalnego:

Powinien uważać za powierzonych sobie w Panu nieochrzczonych, ażeby i im zajaśniała miłość Chrystusa, której świadkiem biskup winien być względem wszystkich.

Pasterska troska biskupa o osoby przebywające na terytorium diecezji ma wyrażać się przede wszystkim przez osobiste świadectwo świętości każdego biskupa. Warto w tym miejscu przytoczyć *in extenso* odpowiednie postanowienia prawa kanonicznego:

KPK kan. 387

Pamiętając o tym, że ma obowiązek dawać przykład świętości poprzez miłość, pokorę i prostotę życia, biskup diecezjalny winien zabiegać wszystkimi środkami o wzrost świętości wiernych, zgodnie z własnym powołaniem każdego. Ponieważ zaś jest głównym szafarzem Bożych tajemnic, ma zabiegać ustawicznie o to, by

25 Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz, dz. cyt., s. 340.

wierni powierzeni jego pieczy, przez uczestnictwo w sakramentach wzrastali w łasce, a także poznawali paschalną tajemnicę i nią żyli.

Tak sformułowane zobowiązanie biskupa diecezjalnego ma charakter osobisty: to przykład życia konkretnego biskupa, „włodarza” diecezji, ma pozytywnie oddziaływać na mieszkańców diecezji. Kierunek działania ma zatem charakter odgórny: istotna jest aktywność biskupa wobec osób mu powierzonych; dodatkowo należy podkreślić, że to przykład wyłącznie jednej osoby ma stanowić inspirację i motywację do naśladowania przez wiele osób²⁶. Biskup diecezjalny powinien powierzać Bogu lud swojej diecezji; w tym kontekście kodeks (KPK kan. 388) wskazuje w szczególności na stałe zobowiązanie biskupa do odprawiania mszy świętej w tej intencji w każdą niedzielę i święta. Dodatkowo biskup ma obowiązek nauczania, czyli przedstawiania i wyjaśniania prawd wiary, obrony ich nienaruszalności i jedności, „[...] uznając jednak słuszną wolność w zakresie zgłębiania prawd” (KPK kan. 386 § 2). Biskup diecezjalny powinien popierać różne formy apostołstwa w diecezji (KPK kan. 394), jak również ma wspierać powołania do różnych posług i do życia konsekrowanego (KPK kan. 385). Szczególną troskę powinien okazać względem dzieła misyjnego (KPK kan. 782) – w tym kontekście zobowiązanie biskupa wykracza poza jurysdykcję jego Kościoła partykularnego i stanowi „rękojmię Kościoła powszechnego oraz wszystkich Kościołów” (KPK kan. 782 § 2).

Wymóg zaangażowania biskupa na rzecz wspólnoty mieszkańców diecezji wyraża się także w proceduralnych postanowieniach prawa kanonicznego odnoszących się do obowiązku rezydencji biskupa na terytorium diecezji (KPK kan. 395) oraz obowiązku wizytacji diecezji (KPK kan. 396-398). Wydaje się, że analizy znaczenia tych postanowień nie należy dokonywać wyłącznie w aspekcie proceduralno-logistycznym, gdyż posiadają one niezwykłe istotne znaczenie materialne. Obowiązki rezydencji oraz wizytacji umożliwiają bowiem skuteczne działanie biskupa na rzecz diecezji. Z jednej strony biskup może w ten sposób poznać swoją diecezję, a z drugiej strony mieszkańcy diecezji mogą poznać swojego biskupa. Wymóg rezydencji

26 Por. Mt 5,13-16: „Wy jesteście solą dla ziemi. Lecz jeśli sól utraci swój smak, czymże ją posolić? Na nic się już nie przyda, chyba na wyrzucenie i podeptanie przez ludzi. Wy jesteście światłem świata. Nie może się ukryć miasto położone na górze. Nie zapala się też światła i nie stawia pod korcem, ale na świeczniku, aby świeciło wszystkim, którzy są w domu. Tak niech świeci wasze światło przed ludźmi, aby widzieli wasze dobre uczynki i chwalili Ojca waszego, który jest w niebie”.

oznacza zobowiązanie do faktycznego, osobistego przebywania na terytorium diecezji, a biskup diecezjalny nie może być w tym zakresie zastąpiony przez koadiutora lub biskupa pomocniczego²⁷. Wymóg wizytacji unormowany jest dodatkowo w odniesieniu do ram czasowych: biskup powinien wizytować diecezję każdego roku (w całości lub częściowo), z zaleceniem, aby przynajmniej raz na pięć lat dokonać wizytacji całej diecezji (KPK kan. 396 § 1). Bardzo ciekawe unormowanie dotyczące „delikatnego” sposobu wizytowania przewiduje kan. 398 KPK, sformułowane jest ono w następujący sposób:

Pasterską wizytę biskup winien odbywać z należytą pilnością, wystrzegając się, by przez zbytek wydatki nie stał się dla nikogo przykry czy uciążliwy.

W tym kontekście można wskazać na mieszany charakter norm kodeksu – z jednej strony przewidują one bowiem ogólne postanowienia, statuujące określone zasady, instytucje i procedury; z drugiej strony mają także charakter szczegółowy, związane niekiedy z codziennymi wyzwaniem czy trudnościami życia. Prawo kanoniczne opiera się, w pewnym zakresie, na wzajemnie przeplatających się zasadach odpowiedzialności osobistej i wspólnotowej, teologicznie zakorzenionych wartościach służby jako kryterium skuteczności misji chrześcijańskiej, wspólnoty jako podstawie życia kościelnego, wagi świadectwa bardziej niż reprezentacji, zaangażowania wiernych chrześcijan jako fundamentu konstrukcji Kościoła²⁸. W ramach tej mozaiki należałoby rozpatrywać zobowiązania biskupa diecezjalnego względem swoich najbliższych współpracowników – kapłanów. KPK określa te obowiązki w następujący sposób:

27 Kan. 395 KPK w sposób szczegółowy wskazuje na dozwolony, restrykcyjnie ujęty zakres wyjątków od obowiązku osobistej rezydencji biskupa w diecezji, np. przez ograniczenie do okresu jednego miesiąca uzasadnionej słuszną przyczyną nieobecności biskupa w diecezji pod warunkiem pewności, że „z jego nieobecności nie wyniknie szkoda dla diecezji” (KPK kan. 395 § 2). Dodatkowym wyjątkiem jest zobowiązanie biskupa do wypełnienia innych powierzonych mu prawnie obowiązków wymagających czasowego opuszczenia terytorium diecezji.

28 Por. E. Corecco, *Canon Law and Communio. Writings on the Constitutional Law of the Church*, Vatican 1999. Wydaje się, że w pewnym zakresie relacja biskup-kapłani może być przyrównana do relacji papież-biskupi.

KPK kan. 384

Biskup diecezjalny winien otoczyć szczególną troską prezbiterów, których powinien wysłuchiwać jako pomocników i doradców, stać na straży przysługujących im uprawnień i troszczyć się o to, aby wypełniali właściwe ich stanowiu obowiązki i mieli do dyspozycji środki oraz instytucje potrzebne do rozwoju życia duchowego i intelektualnego. Jego troską ma być również zapewnienie im godziwego utrzymania oraz opieki społecznej, zgodnie z przepisami prawa.

Jako ostatecznie zadanie biskupa diecezjalnego w triadzie jego obowiązków można wskazać „posługę rządzenia” (KPK kan. 375 § 1). Wydaje się, że zasadne byłoby dokonanie tu swoistej hierarchizacji obowiązków biskupa z podkreśleniem nadrzędnego znaczenia zadań nauczania i uświęcania, a podrzędnego znaczenia zadania rządzenia. W tym kontekście władza rządzenia stanowi zasadniczo jedynie proceduralne uzupełnienie dwóch pierwszych obowiązków biskupa: uświęcania i nauczania²⁹. Obowiązki uświęcania i nauczania mają charakter fundamentalny, związany z przekazywaniem wiary, podczas gdy obowiązek rządzenia ma charakter pomocniczy i wykonawczy względem nich. Sprawowanie władzy ma zatem charakter służebny i związany z prawidłowym wykonywaniem misji ewangelizacyjnej³⁰.

KPK doprecyzowuje, że rządzenie powierzonym biskupowi Kościołem partykularnym obejmuje władzę ustawodawczą, wykonawczą i sądowniczą (KPK kan. 391); jednym z celów posługi rządzenia jest „utrzymanie karności wspólnej całemu Kościołowi” (KPK kan. 392 § 1)³¹. Dodatkowym uzasadnieniem władzy biskupa diecezjalnego jest prewencyjne działanie antykorupcyjne, sformułowane w następujący sposób:

29 Por. Mt 28,19-20: „Idźcie więc i nauczajcie wszystkie narody, udzielając im chrztu w imię Ojca i Syna, i Ducha Świętego. Uczcie je zachowywać wszystko, co wam przykazałem. A oto Ja jestem z wami przez wszystkie dni, aż do skończenia świata”.

30 Mk 10,42-45: „A Jezus przywołał ich do siebie i rzekł do nich: «Wiecie, że ci, którzy uchodzą za władców narodów, uciskają je, a ich wielcy dają im odczuć swą władzę. Nie tak będzie między wami. Lecz kto by między wami chciał się stać wielkim, niech będzie sługą waszym. A kto by chciał być pierwszym między wami, niech będzie niewolnikiem wszystkich. Bo i Syn Człowieczy nie przyszedł, aby Mu służyono, lecz żeby służyć i dać swoje życie na okup za wielu»”.

31 Por. J. Przybyśławska, *Władza biskupa diecezjalnego w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 roku*, „Kościół i Prawo” 2017, t. 19, nr 2, s. 83-91.

KPK kan. 392

§ 2. *Ma czuwać nad tym, by do dyscypliny kościelnej nie wkradły się nadużycia, zwłaszcza w zakresie posługi słowa, sprawowania sakramentów, kultu Boga i świętych, jak również zarządzania dobrami.*

KPK zawiera postanowienia o charakterze sprawozdawczo-monitorującym, odnoszące się do obowiązku regularnego (co 5 lat) składania papieżowi sprawozdania o stanie diecezji (KPK kan. 399). Przygotowanie i przedłożenie sprawozdania Stolicy Apostolskiej nie ma wyłącznie charakteru formalno-administracyjnego, ale związane jest także z wymiarem duchowym i osobistym. W roku sprawozdawczym biskup diecezjalny powinien bowiem osobiście udać się do Rzymu – „dla uczczenia grobów świętych Apostołów Piotra i Pawła oraz spotkania się z Biskupem Rzymu” (KPK kan. 400 § 1)³².

Wizyta biskupa *ad limina Apostolorum* ma głęboki wymiar duchowy, stanowi ona bowiem pielgrzymkę do Rzymu do grobów apostołów, wyraża jedność i komunie Kościoła przez spotkanie z papieżem – następcą św. Piotra. Obowiązkowe i regularne spotkania biskupów diecezjalnych z biskupem Rzymu służą wzajemnemu poznaniu się papieża i biskupów, wyrażają tym samym jedność Kolegium Biskupów. Dla papieża możliwość otrzymania autentycznych i wiarygodnych informacji o konkretnej sytuacji różnych Kościołów partykularnych, o ich problemach, podejmowanych inicjatywach, napotkanych trudnościach i osiągniętych wynikach jest niezwykle cenna w realizacji jego misji jako papieża odpowiedzialnego za stan Kościoła powszechnego³³.

Szczegółowe zasady przeprowadzania wizyt biskupów *ad limina Apostolorum* zostały określone w dokumencie *Dyrektorium o wizycie ad limina* (dalej *Dyrektorium*) przygotowanym w 1988 roku przez Dykasterię do spraw Biskupów³⁴. *Dyrektorium* zawiera specjalny formularz służący do przygotowania raportu o stanie diecezji, który podzielony jest na 14 rozdzia-

32 Obowiązek wizyty *ad limina Apostolorum* spoczywa na biskupie diecezjalnym; w przypadku prawnie uzasadnionej przeszkody obowiązek ten może wypełnić przez koadiutora lub biskupa pomocniczego (KPK kan. 400 § 2). Na temat szczegółowych wymogów sprawozdawczych i organizacyjnych wizyty, zob. S. Margiewicz, *Obowiązek biskupa diecezjalnego wizyty ad limina apostolorum*, „Kościół i Prawo” 2015, t. 17, nr 1, s. 37-51.

33 Por. Kongregacja Nauki Wiary, *Prymat następcy Piotra w tajemnicy Kościoła*, Watykan 1998.

34 Kongregacja do spraw Biskupów, *Direttorio per la visita ad limina*, Watykan 1988. *Dyrektorium* wskazuje na dodatkowy cel wizyty watykańskiej związany z nawiązaniem przez biskupów kontaktów z przedstawicielami Kurii Rzymskiej. Szczegółowe omówienie Dy-

łów i 8 not statystycznych³⁵. Pytania raportu odnoszą się do uporządkowanych kwestii szczegółowych, a są to mianowicie:

1. podział administracyjny diecezji,
2. ogólna sytuacja religijna,
3. sytuacja ekonomiczna,
4. liturgia,
5. duchowieństwo,
6. instytuty życia konsekrowanego i instytuty świeckich,
7. współpraca misyjna,
8. seminaria i uniwersytety,
9. katecheza,
10. instytuty katolickie,
11. świeccy,
12. ekumenizm (wyznania chrześcijańskie, religie niechrześcijańskie, osoby niewierzące),
13. działalność charytatywna,
14. inne zagadnienia pastoralne.

Wydaje się, że zobowiązanie biskupów diecezjalnych do regularnego sporządzania raportu o stanie swojej diecezji należy ocenić pozytywnie. Po pierwsze, raport umożliwi regularne diagnozowanie sytuacji danej diecezji w ujęciu porównawczym, w odniesieniu do wyznaczonych 5-letnich ram czasowych. Po drugie, umożliwi badania komparatystyczne pomiędzy diecezjami tego samego państwa, regionu geograficznego, czy w odniesieniu do diecezji o zbliżonej charakterystyce (kryterium ludności, terytorium, sytuacji religijnej, duchowieństwa etc.). Po trzecie, raporty należy traktować jako mechanizm pasterskiej troski papieża o Kościół partykularny³⁶. W tym zakresie raporty stanowią zasadniczo materiał roboczy, który służy przygotowaniu rozmowy biskupa i papieża, swoistej dyskusji „watykańskiej” odnośnie do stanu diecezji.

W ramach tej ostatniej funkcji raporty o stanie diecezji można określić jako instrument wstępny, służący wypracowaniu decyzji w sytuacjach problematycznych, umożliwiającą uzyskanie wsparcia przy wykorzystaniu

rektorium przedstawione jest na podstawie: R. Rybak, *Wizyta ad limina w obowiązującym ustawodawstwie Kościoła*, „Poznańskie Studia Teologiczne” 2000, t. 9, s. 219-235.

35 Kongregacja do spraw Biskupów, *Formula relationis quinquennalis*, Watykan 1982; R. Rybak, art. cyt., s. 226-227.

36 Por. Łk 22,31-32: „Szymonie, Szymonie, oto szatan domagał się, żeby was przesiał jak pszenicę, ale Ja prosiłem za tobą, żeby nie ustała twoja wiara. Ty ze swej strony utwierdzaj twoich braci”.

bogatego treściowo i geograficznie materiału eksperckiego Kurii Rzymskiej. W tym kontekście istotna jest koordynująca rola Dykasterii do spraw Biskupów³⁷.

Czy powyższe okoliczności bezwzględnie domagają się zachowania poufności przygotowywanych raportów o stanie diecezji? Jeżeli by przyjąć, że raporty stanowią jedynie materiał roboczy stanowiący podstawę do dalszych prac na linii biskup diecezjalny – Stolica Apostolska, można byłoby optować za utrzymaniem poufności raportów diecezjalnych. Możliwe jest jednak przyjęcie innej optyki opartej na zasadzie transparentności (przejrzystości)³⁸.

Gdyby bowiem raporty o stanie diecezji były materiałami jawnymi, mogłyby one posłużyć do dyskusji o stanie diecezji nie tylko w odniesieniu do rozmów roboczych na linii biskup diecezjalny – Stolica Apostolska, ale również na innych płaszczyznach, np. w ramach samej diecezji, wśród duchowieństwa tej diecezji, osób świeckich tej diecezji, w ramach episkopatu (KEP), czy porównawczo w odniesieniu do innych diecezji tego samego państwa/regionu. Jawne raporty o stanie diecezji umożliwiłyby także debatę nie tylko o *status quo*, ale również ułatwiłyby dokonanie porównań w wymiarze historycznym. Co więcej, mogłyby się stać narzędziem inspiującym debatę dotyczącą przyszłości Kościoła partykularnego, potencjalnie angażując mieszkańców diecezji w dokonanie refleksji nad stanem własnej wiary i relacji z Bogiem, inspirując wiernych chrześcijan do podejmowania konkretnej aktywności religijnej, angażowania się w dzieła apostolskie. Jawne raporty przyczyniłyby się także do lepszych, bardziej precyzyjnych badań naukowych nad działalnością Kościoła partykularnego. Wydaje się, że w sytuacji przyjęcia wariantu jawnych raportów o stanie diecezji warto byłoby posłużyć się nowoczesnymi środkami komunikacji i regularnie publikować raporty na stronach internetowych diecezji³⁹.

37 Podobny proces zachodzi w odniesieniu do tzw. otwartej metody koordynacji w prawie Unii Europejskiej, umożliwiającej wymianę doświadczeń i promocję dobrych praktyk stosowanych przez poszczególne państwa członkowskie przy koordynującej roli Komisji Europejskiej.

38 Por. J 8,31-32: „Wtedy powiedział Jezus do Żydów, którzy Mu uwierzyli: «Jeżeli będziecie trwać w nauce mojej, będziecie prawdziwie moimi uczniami i poznacie prawdę, a prawda was wyzwoli»”.

39 Wydaje się, że swoistym substytutem raportów o stanie diecezji mogą być materiały odnoszące się do badań statystycznych Kościoła katolickiego. W tym zakresie istotne są publikacje przygotowane na podstawie porozumienia pomiędzy Głównym Urzędem Statystycznym a Konferencją Episkopatu Polski, które prezentują dane statystyczne dotyczące funkcjonowania Kościoła katolickiego w Polsce w ujęciu historycznym. W szczególności należy wskazać na jedną z pierwszych publikacji statystycznych po upadku komunizmu,

Wydaje się, że stosowanie takiego narzędzia miałyby mobilizujący wpływ na biskupów jako pasterzy diecezji, ale również stanowiłoby inspirację i zachętę do działania ewangelizacyjnego dla wszystkich mieszkańców diecezji. Mogłoby także przyczynić się do zwiększenia świadomości korelatu powszechnego powołania do świętości, czyli „powszechnego powołania do odpowiedzialności” – nie tylko w odniesieniu do własnego życia, ale także w ramach życia wspólnotowego Kościoła partykularnego.

Podsumowanie

W jaki sposób powyższe rozważania wiążą się z działalnością prymasa Józefa Glempla jako biskupa diecezji warszawskiej? Po pierwsze, należy podkreślić niezwykle skomplikowaną i zróżnicowaną historycznie sytuację sprawowania posługi prymasa Glempla: od czasów komunistycznych, przez okres transformacji ustrojowej i stopniowego urządzania nowych, demokratycznych instytucji w Polsce. Po drugie, istotne są przyjęte rozwiązania prawno-kanoniczne posługi prymasa Glempla, który pełnił równocześnie funkcje prymasa, biskupa archidiecezji gnieźnieńskiej i biskupa archidiecezji warszawskiej (w ramach unii personalnej) oraz przewodniczącego KEP. W tym zakresie prymas Glemp łączył odpowiedzialność za Kościół w Polsce z odpowiedzialnością za konkretne Kościoły partykularne (archidiecezja gnieźnieńska, archidiecezja warszawska). Wydaje się, że o ile centralizacja funkcji prymasa, biskupa dwóch archidiecezji (w tym stolicy państwa) oraz przewodniczącego KEP miała swoje uzasadnienie w okresie komunizmu, zagrożenia i trudnej sytuacji Kościoła w Polsce, o tyle zmiana sytuacji politycznej (transformacja ustrojowa i przyjęcie zasady demokratycznego państwa prawa w Polsce) spowodowały odejście od modelu „centralistycznego”

a przygotowaną z okazji IV pielgrzymki papieża Jana Pawła II do Polski w 1991 roku (*Kościół katolicki w Polsce 1918-1990. Rocznik statystyczny*, red. L. Adamczuk, W. Zdanie-wicz, Warszawa 1991) oraz na publikację podsumowującą 20 lat transformacji ustrojowej, tj. *Kościół katolicki w Polsce 1991-2011. Rocznik statystyczny*, Warszawa 2014. Szczególne zasługi na niwie badań statystycznych Kościoła w Polsce ma Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego SAC im. ks. Witolda Zdaniewicza. Na przykład dane statystyczne przedstawiają m.in. liczby osób uczęszczających na niedzielne nabożeństwa (*dominantes*) i przystępujących wówczas do Komunii Świętej (*communicantes*); por. G. Gudaszewski, *Dominantes i communicantes – religijne praktyki niedzielne*, w: *Kościół katolicki w Polsce 1991-2011. Rocznik statystyczny*, Warszawa 2014, s. 183-207.

prymasa w kierunku rozwiązań zdecentralizowanych, rozproszonych i mających swoje korzenie historyczne.

Należy zatem podkreślić, że obecnie obowiązujące rozwiązanie, przewidujące łączenie funkcji prymasa wyłącznie z funkcją arcybiskupa gnieźnieńskiego jest korzystniejsze, bo w większym stopniu umożliwia realizację określonych w prawie kanonicznym zadań biskupa diecezjalnego. Wzajemne relacje pomiędzy posłannictwem prymasa i biskupa diecezjalnego rozpatrywane na poziomie prawa kanonicznego wskazują bowiem na stosunkowo skromne regulacje związane z misją prymasa (KPK kan. 438) oraz rozbudowane unormowania dotyczące misji biskupa diecezjalnego (KPK kan. 375-402). W tym zakresie korzystne jest przyjęcie takich rozwiązań instytucjonalno-prawnych, które umożliwią skuteczne realizowanie misji przez biskupa diecezjalnego oraz równocześnie zachęcą mieszkańców diecezji do zainteresowania się sprawami diecezji i do podjęcia odpowiedzialności za stan Kościoła partykularnego.

Bibliografia

- Kościół katolicki w Polsce 1918-1990. Rocznik statystyczny*, red. L. Adamczuk, W. Zdanie-wicz, Warszawa 1991.
- Banduła P., *Rozwój kompetencji prymasa Polski i przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski*, „Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich” 2023, t. 33, nr 36.
- Corecco E., *Canon Law and Communio. Writings on the Constitutional Law of the Church*, Vatican 1999.
- Gudaszewski G., *Dominicantes i communicantes – religijne praktyki niedzielne*, w: *Kościół katolicki w Polsce 1991-2011. Rocznik statystyczny*, Warszawa 2014.
- Kindziuk M., *Historyczne i polityczne aspekty komunikacji społecznej prymasa Józefa Glempa w okresie przełomu w Polsce w latach 1981-1992*, Warszawa 2019.
- Kindziuk M., *Kardynał Józef Glemp – ostatni taki prymas*, w: *W 100-lecie Konferencji Episkopatu Polski. Księga jubileuszowa*, red. A.G. Miziński, Kielce 2019.
- Kindziuk M., *Kardynał Józef Glemp – ostatni taki prymas*, Warszawa 2010.
- Kościół katolicki w Polsce 1991-2011. Rocznik statystyczny*, Warszawa 2014.
- Krukowski J., *Biskup diecezjalny*, w: *Leksykon prawa kanonicznego*, red. M. Sitarz, Lublin 2019.
- Krzywda J., *Sukcesja apostołska*, w: *Leksykon prawa kanonicznego*, red. M. Sitarz, Lublin 2019.
- Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, red. P. Majer, Kraków 2011.
- Biskup pasterz diecezji. Materiały z sympozjum „Biskup diecezjalny a duszpasterstwo i apostołstwo wiernych” zorganizowanego przez Instytutu Prawa Kanonicznego*

- Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie 26 marca 2003 r. z okazji XX-lecia promulgowania „Kodeksu prawa kanonicznego*, red. P. Majer, Kraków 2003.
- Margiewicz S., *Obowiązek biskupa diecezjalnego wizyty ad limina apostolorum*, „Kościół i Prawo” 2015, t. 17, nr 1.
- Pietrzak J., *Kardynał Józef Glemp jako Prymas Polski*, „Warszawskie Studia Teologiczne” 2006, t. 19.
- Przybyławska J., *Władza biskupa diecezjalnego w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 roku*, „Kościół i Prawo” 2017, t. 19, nr 2.
- Rybak R., *Wizyta ad limina w obowiązującym ustawodawstwie Kościoła*, „Poznańskie Studia Teologiczne” 2000, t. 9.
- W służbie Kościołowi i zakonom: kardynał Józef Glemp, prymas dwóch epok*, red. A. Mirek, Lublin 2014.
- Walachowicz T., *Nowa organizacja Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce 1992 roku*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Społeczny” 1992, t. 54, z. 2.
- Wierzbiński P., *Prymas*, w: *Leksykon prawa kanonicznego*, red. M. Sitarz, Lublin 2019.
- Winiarczyk-Kossakowska M., *Konkordat z 1993 r. Długa droga od rozmów z władzami PRL do ratyfikacji w 1998 r.*, w: *Konkordat Polski 1993*, red. M. Winiarczyk-Kossakowska, C. Janik, P. Borecki, Warszawa 2019.
- Wroczyński J., *Nominacje biskupów w świetle prawa kanonicznego i praktyki dyplomatycznej*, „Prawo Kanoniczne” 1997, t. 40.
- Wroczyński J., *Obowiązki pasterskie biskupa diecezjalnego*, „Prawo Kanoniczne” 2008 t. 51, nr 3-4.

Streszczenie

Celem artykułu jest przybliżenie życia prymasa Józefa Glempla (1929–2013) w perspektywie prawa kanonicznego. Pytanie analityczne dotyczy relacji między funkcją prymasa w Kościele katolickim w Polsce a obowiązkami biskupa diecezjalnego. Na historycznym przykładzie prymasa Józefa Glempla zbadano ewolucję kompetencji prymasa oraz przedstawiono wykaz obowiązków biskupa diecezjalnego. Scharakteryzowano instytucję wizyt *ad limina Apostolorum*, których głównym celem jest ochrona jedności Kolegium Biskupów z papieża. Wymóg prawa kanonicznego sporządzenia raportu o stanie diecezji może również służyć jako narzędzie regularnej komunikacji między biskupami a Kurią Rzymską, uzyskiwania niezbędnych porad lub pomocy duszpasterskiej oraz monitorowania pracy duszpasterskiej biskupów. Proponuje się, aby sprawozdania te były jawne i dostępne dla dokumentów publicznych (oraz publikowane na stronach internetowych poszczególnych diecezji). Mechanizm ten można uznać za narzędzie sprzyjające wzmacnianiu gorliwości apostolskiej biskupów diecezjalnych oraz propagowaniu debaty publicznej na temat praktykowania wiary chrześcijańskiej we współczesnym świecie, umożliwiającej mieszkańcom diecezji zaangażowanie się w tamtejsze praktyki i projekty religijne. W tym sensie uniwersalne powołanie do świętości może być uzupełnione powszechnym powołaniem do odpowiedzialności zarówno na poziomie osobistym, jak i wspólnotowym

Słowa kluczowe

Józef Glemp, prymas, biskup diecezjalny, sprawozdanie o stanie diecezji

Abstract

The aim of the paper is to focus upon the life of primate Józef Glemp (1929-2013) within the canon law perspective. The analytical question concerns the relationship between the function of primate in the Catholic church in Poland and the responsibilities of a diocesan bishop. Within the historical example of primate Józef Glemp, the evolution of primate's competences is examined and the list of obligations of a diocesan bishop is presented. The institution of visits *ad limina Apostolorum* is characterized, with the primary aim of safeguarding the unity within the College of Bishops and the Pope. The canon law requirement to prepare the report on the state of a diocese may also serve as an instrument for regular communication between bishops and the Roman Curia, for receiving necessary pastoral advice or assistance and for monitoring bishops' pastoral performance. The suggested proposal is to make those reports open and accessible for public documents (and published on the web-sites of respective dioceses). This mechanism may be regarded as a tool conducive for strengthening apostolic zeal of diocesan bishops and promoting public debate upon the practice of Christian faith in the contemporary world, enabling the inhabitants of a diocese to get involved in the religious practices and projects there. In this sense universal call to holiness may be supplemented with universal call to responsibility, both on a personal and community level.

Keywords

Józef Glemp, primate, diocesan bishop, report on the state of the diocese